

mindenek előtt ahoz a történelmi erőforráshoz fordul, mely sokkal válságosabb, de másfelől sokkal egyszerűbb viszonyok között a római birodalom pusztulásnak indult társadalmába a továbbélés hatalmát öntötte; a mely a földi életet saját bünei vakságában reménytelennek látó embernek visszaadta az emberfölötti, az elpusztíthatlan isteni élet hitét. Ehez a kimeríthetlen forráshoz fordul erőért mindenkor, a mikor a történelem látókörén nagy átalakulások előjelei kezdenek feltűnedezni. Ehez az erőforráshoz igyekszik hozzávetetni a Jézus, illetve az evangéliumok, valamint a Pál apostol tanításainak az összefoglalása és korunk nyelvezetében való előadása⁴ — írja a felhívás, melyet ajánlunk az érdeklődők szíves figyelmébe. A munka 1909 év első felében jelenik meg 300 oldal terjedelemben s ára 3 korona, mely összeg Fodor Domokos könyvkiadó hivatalához küldendő Tordára.

KÜLÖNFÉLÉK.

Taft elnök levele. Ferencz József unitarius püspök a magyarországi unitarius egyház képviselőtanácsa nevében f. évi januarius hónapban üdvözlő levelet intézett Taft Howard Vilmoshoz, az Északamerikai Egyesült Államok új elnökéhez, ki vallásilag az unitarius egyháznak tagja, — kifejezést adva annak, hogy az új elnök alatt az Egyesült Államok jóléte „a közjólét és az emberiség békéje előmozdítására minél nagyobb fejlődést és haladást tegyen“.

Taft elnök ez üdvözlőre febr. 16.-iki keletű levélben válaszolt, melyet magyar szövegben itt közlünk:

Washington D. C. 1909 febr. 16.

Kedves Uram!

Szívesen vettem a jan. 26.-ról kelt levelében kifejezésre jutott jóindulatot. Kérem, fogadja köszönetemet azokért a szíves szavakért és jó kívánatokért, a melyek előttem nagyon becsesek.

Őszinte hive:

Taft H. W.

— Főtisztelendő Ferencz József úrnak, a magyarországi unitarius egyház püspökének. Magyarország. Kolozsvár. —

Taft az elnökséget martius negyedikén foglalta el a senatus, a képviselőház és a nép örvendezése közt. Mint ifju ember Cincinnatiában

Wendte lelkész gyülekezetéhez tartozott, ki most az amerikai unitarius társulat külföldi ügyeinek vezetője. Taft buzgó egyháztag minden vonatkozásban. Jelleme, tehetségei most az eluökségre emelték, hogy a legmagasabb helyen tegyen szolgálatot hazájának, melynek kormányában már atyja is, Grant elnök idejében, mint a belügyi osztály vezetője szolgált.

Az unitarius és más szabadelvű vallásos gondolkozók 1910-ben Berlinben tartandó congressusára nézve *Wendte W. Ch.* titkár Bostonból a következő előértesítést közli: „Németországi barátaink és szövetségeseink már megkezdték a készülődést az unitarius és más szabadelvűek nemzetközi tanácsának legközelebbi congressusára, mely Berlinben 1910-ben tartatik. Hogy a congressus Németországban legyen, arra nézve az indítványt a Protestanten-Verein, e régóta létező és hatékonyan munkáló vallási egyesület tette. A Protestanten-Verein 1865-ben alakult s kiterjed Németország minden részére, sok ezer tagot számlál, kik a vallás-szabadság és fölvilágosodás szellemének a képviselői s a gyülekezetek jogainak védelmezői az államegyház zsarnoksága ellen. A Protestantenblatt fő szerve a Vereinnak, melyet Dr. Fischer Miksa, s fia Fischer Alfréd berlini lelkészek és Emde R. bremeni lelkész adnak ki. Dr. Fischer M. 1907-ben részt vett bostoni congressusunkon s azóta mindig a legmelegebb érdeklődéssel viseltetik az ügy iránt. S főképp az ő buzgalmának lehet köszönni, hogy a berlini összejövetelre az előkészületek már annyira előhaladtak. Van Berlinben még egy egyesület, a szabadelvű lelkészeké, melynek Dr. Websky már huszonöt év óta titkára, s mely a környékben negyven tagot számlál, kikre kétségtelenül számítani lehet, hogy hozzájárulnak a congressus sikeréhez.

A Protestanten-Vereinon kívül két más helyi érdekű, de hasonló jellegű és célú egyesület is csatlakozott a meghíváshoz. Ezek közül az egyik a „Freunde der Evangelischen Freiheit“ a Rajna mellékéről, mely egyesületnek nevezetesebb emberei Dr. Geffken kölni tanár, Traub dortmundi lelkész és Jatho, a radikális irányú kölni prédikátor. Traub adja ki a Christliche Freiheit heti lapot. A másik egyesület a „Freunde d. evang. Freiheit“ Hannoverben, melynek éltető lelke Bousset goettingeni egyetemi tanár. Ujabban csatlakoztak a meghíváshoz a Christliche Welt barátai is. A Christ. Welt jeles és befolyásos vallási lap. Marburgban jelenik meg s álláspontja

szabadelvű orthodox, de bizonyos függetlenséggel és előhaladó iránynyal. Főszerkesztője Dr. Rade Márton marburgi egyetemi tanár, ki a bostoni congressuson mint képviselő volt jelen. Kiváló értelmi erő s született vezér, egyike Németországon azoknak, kik a nemzetközi érintkezéseknek szószólói és ügyünknek odaadó barátja. Ugy vagyunk értesülve, hogy a németországi egyetemi tanároknak kétharmada ez egyesülethez tartozik, mely a kereszténység szabad fejlődésének előmozdítására alakult.

Ennek a négy és még más ezután megnyerendő egyesületnek támogatása mellett tartatik meg a vallási congressus Berlinben 1910-ben, augustus hónapban. A congressus ideje még nincs pontosan megállapítva s egy részben függ attól is, hogy a berlini egyetem mikorra teszi csakugyan e hónapban tartandó századik évfordulójának ünnepélyét. — A rendező bizottság, mely az említett egyesületek kiküldötteiből alakult, nem rég gyűlést tartott Hannoverben s a congressus céljára és munkájára nézve megállapodások jöttek létre. Ezek még ugyan nem véglegesek, de abban megegyeztek, hogy Bremen, a vallási radikalizmusnak Németországon főhelye üdvözölje először a külföldről jövő vendégeket. A küldöttek innen Berlinbe mennek, a hol valószínűleg augustus első hetében lesznek a congressusnak ülései és tartanak hét napig, beleértve a kirándulásokat szombaton Wittenbergbe, a Luther munkásságának színhelyére, és Weimarba, hol Goethe, Schiller és az emberi szellem más felszabadítóinak emlékei vannak. Vasárnapot a vendégek Eisenachban töltik, melyhez annyi regényes és hősi emlék társul. Az utolsó ülést Wartburgban fogják tartani. — A rajnavölgyi szabadelvűek is meg akarják vendégszeretetüket mutatni. Kölnben akarják, hogy lássuk az ő hires folyójukat. — A congressus tervezetét általánosságban megbeszélték. Angol és amerikai barátaink kívánságához mérten a tervezet magában foglalja a német theologia, bölselem és egyházi élet jelen állását. És ezek ismeretében remélhetőleg résztvesznek Weinel, Gunkel, Bousset, Troeltsch, Naumann, Traub, Foerster, Dorner, Schmidt, Eucken, Windelband, Baumgarten, Kirmss, Rade és Harnack lelkészek és tanárok. Így a külföldi küldötteknek szerencsájük lesz, hogy az előadások során hallgathatják és találkozhatnak Németország sok kiváló tudósával. Hogy az előadások megértése meg legyen könnyítve, angol nyelven előre kinyomják és szétosztják ama tagok közt, kik a német nyelvel ismeretlenek. — Hogy a külföldi kül-

döttek mily részt vegyenek a felolvasásokban, azt ezután határozzák meg a congressus titkárával egyetértve, ki reméli, hogy a jövő nyáron előre találkozik a bizottsággal és figyelembe veszi más barátok tanácsát is. A külföldi küldöttektől azt várják, hogy beszédeikben tekintettel lesznek az alkalom nemzetközi jellegére. — A német bizottság által kifejezett egyik óhaj, hogy Parker Tivadar születésének századik évfordulóját 1910-ben augusztusban ünnepeljék meg Berlinben.

A congressus, kirándulások, nyomtatványok és egyéb dolgok költsége mintegy nyolcz-tíz ezer dollárra megy. A hannoveri értekezleten elhatározták, hogy a német bizottságot újabb tagokkal nagyobbítják és ez év tavaszán gyűlést hívnak a nemzetközi congressus érdekében valószínűleg Berlinbe. A Protestanten-Verein ez évi őszi közgyűlésén kétségtelenül tovább tárgyalják és előbbre viszik a congressus ügyét.

A berlini congressus után, remélni lehet, hogy a küldöttek közül sokan Magyaroszágra utaznak és részt vesznek Dávid Ferencz, a magyar unitárius egyház megalapítója születésének negyedik százévi fordulóján rendezendő ünnepélyen.

Minden jel arra enged következtetni, hogy a congressus 1910-ben Németországon nagyon sikeres lesz. S itt az ideje, hogy európai és amerikai szabadelvű barátaink megtegyenek mindent arra nézve, hogy minden országból minél számosabb küldött jelenjék meg“.

Darwin születésének századik évfordulóját (1809. febr. 12.) ünnepelték s ünneplik ez évben mindenütt a tudomány mivelői és barátai. A fejlődelméletnek nemcsak a természettudományban, hanem a szellemi élet minden terén nagy hatása volt a tizenkilencedik század második felében. Folyóiratunk hasábjain annak idején tüzetesen foglalkoztunk a darwinizmussal és annak a valláshoz és az erkölshöz való viszonyával. S a mit akkor irtunk, azt ma is teljességében föntartjuk: hogy a czélirányos darwinismus nem ellene a vallásnak. Sőt ezt Darwinnak a fia által később kiadott életrajzi jegyzetei is megerősítik, mert Darwin maga is, úgy szólva czélirányos evolutionista volt. A világegyetemet nem tekintette a vak esetlegesség művének. „Méltán nevezhetnek engemet — mondotta — theistának.“ Darwin távol állott az anyagelvű fejlődéstől, melynek aztán a német Häckel lett a képviselője. S mi a Darwin emlékének ünnepléséhez vallási szempontból is őszintén és kegyelettel csatlakozhatunk.

Egy időszerű (??) kérdés. E czimen a „Sárospataki Református Lapok“ idei 10. száma egy a „Ref. Lelkészegyesület“ hasábjain megjelent szokatlan stylusú cikket ismertet. Tanulságul s további következtetésre közöljük itt belőle a következőket:

„*Egy időszerű (??) kérdés.* Ezt a kérdést nem én vetem föl. Ez a kérdés egy cikksorozat élén díszlik, mely a „Lelkészegyesület“ hasábjain a „Tudomány“ rovatban, még pedig párhuzamosan a „Sociális Kurzus“ című korszerű fejtegetéssel jelenik meg. A cikksorozat czíme: „Kik a kiküszöbölendő eretnekek?“

Ugy-e, időszerű kérdés?! Protestáns, közelebb református egyházunk ezer sebből vérzik. Egyes levelei — a szórványokban — sárgultan hullanak alá; hirneves buzgóságának virágai szintüket hagyva hervadoznak. Az ellenség, mely teljes fegyverzetében, erőtől s önbizalomtól s a megváltozott korszellem támogatásától elbizakodottan tör reánk, már kimondta, hogy Magyarországon helyre kell állítani a Mária uralmát. Világi férfaink ajakán egymásután zendülnek az intő szövegök, hogy „Megnehezült az idők viharos járása felettünk“ s azok, a kiknek alkalmuk és módjuk volt, hogy e boszorkánykonyha titkaiba betekintsenek: félve, aggódva hívják tömörülésre az egész protestáns, nem, hanem az egész liberálisán gondolkozó magyar intelligentiát a fenyegetett lelkiismeret, a meggyőződés szabadságának védelmére irányuló harci sorba, s ime, épen ekkor az ORLE hatalmas testülete egyik legsürgetőbb kérdésnek azt látszik tartani: *Kik a kiküszöbölendő eretnekek?* Vagyis hogyan lehetne eltávolítani (bilincsekbe verni, esetleg megégetni) azokat az „új reformátusokat“, a „felvilágosult és haladó racionalistákat“, „édes Jézust tagadó, czífrázó racionalista atyafiakat“, vagyis mindazokat, akik a Szentháromság dogmáját, a Jézus csodáit, istenségét, szűztől születését [mert hiszen, mondja, az állatok világában a szűzen nemzés, parthenogenesis egészen természetes gyakori dolog (azt elhagyja, hogy a legalsóbb rendben), tehát nem képtelenség] nem szóról-szóra úgy értelmezik és hiszik, mint a cikket író Eugenius, mindazok kiküszöbölendő eretnekek. Ezek az új reformátusok, a felvilágosodással kaczerkodó lelkészek, kik nem csupán dogmát prédikálnak, legalább nem az ő értelmében, akiknek *fájdalom, egy hajuk szála sem görbül meg, az eretnekek*, sőt még azok is, kik a „felvilágosultak“-kal kokettiroznak, megtagadják az Úr Jézust az emberek előtt. — *És remélik*, hogy ezek a „dk“ a hívó „református Sionnak“ immár nagy magas hegyéről, *amire nem méltók*, nyakra-főre rohanjanak a monarchiaúus *új református külön egyház* tengerébe“. Sőt akarja az Úr (ezt tudja Eugenius próféta), hogy tovább-tovább hajtsanak, „*haljanak a vízbe*“. Sőt többet remél, hogy tettükkel felébresztvén „az istenes figyelmet“ (Inquisitio?!) és reakciót, (aminek tudvalevőleg a protestantismus a hivatott képviselője!), ezek elővévén a szent Pál-féle irtókést, az *eretnebb* jövőben (Loyola redivivus?) „egy kemény és határozott zsinati tör-

vényben teljes mértékben érvényesítendik az egyenesen az Úr Jézustól nyert kulcsok hatalmát“. (Értsd: egy kis autodafét rendeznek itt is, ott is, míg végre maga marad a hithű Eugenius.)

Bocsássanak meg, tisztelt olvasóim, hogy ennyi badar idézetel fárasztani bátorkodtam. Ennyi azóban szükséges volt arra, hogy kimutassam, miszerint Eug. gondolata értelmében a mi legnagyobb veszedelmünk nem a hierarchia, nem az ultramontán támadás, sem a secták, hanem a református lelkészek egy nagy tömege, akik a felvilágosodással (mely tudvalevőleg a protestantismus legnagyobb ellensége!) kaczerkodikván, az írás szavai szerint: „mindent vizsgál-
nak, még az Isten mélységeit is“, de azokat nem úgy értelmezik, mint a csalhatatlan Eugenius. Nincs is sürgősebb teendőnk s bajainknak hathatósabb orvossága, mint ezeket *kiküszöbölni*, kiközösíteni. Azt hiszem mégis, hogy hathatósabb s Eugenius úrnak is inkább kedvére lenne a Kálvin jubileumi évében Budapesten a Kálvin-téren, Debreczenben a nagy templom előtt s más hithű református központokon óriási máglyákat rakni nyers fűzfából, arra oda hordani az új reformátusokat, a felvilágosult racionalistákat s hegyébe egy csomó unitariust s mig Eugenius — hiszem, kevesedmagával, talán (higyjük a jobbat) egymagában — hithű imákat morzsolgatna, lassu tüzön megpörgöl-
ni őket. Ekkor lenne boldog a „*Református Sionnak immár nagy magas hegye*“.

De legyen elég!

A „Tudomány“ rovata alatt megjelent ezt a galimathiaszt nem akarom megtisztelni azzal, hogy érdemben szóljak a kérdéshez. Nem akarom figyelmeztetni arra, hogy mi — ellenségeink szemében *eretnekek*, — legkevésbé vagyunk hivatottak az eretnekek keresésére és üldözésére, mely a lelkiismereti szabadsággal, örök szilárd alapunkkal is szöges ellentétben áll; nem hozom fel azt, hogy az evangéliom szerint: a hit nem *beszédben* áll, hanem *cselekedetben* s Idvezítőnk nem azoknak ígérte az üdvösséget, kik a későbbi zsinatok — egymást ugyan kiátkozó — dogmái értelmében vallják az ő Istenségét, sőt egyenesen megmondta: „nem mindenki, a ki ezt *mondja*: Uram! Uram! megyen be a mennyeknek országába, hanem aki *cselekszi* az én mennyei atyámnak akaratát.“ Azt sem hozom fel, hogy Jézus sehol sem mondotta azt, hogy arról ismerik meg az ő híveit, ha a zsinati megállapodások igaz értelmében hiszik a szentháromságot, hanem igenis mon-
dotta ezt: „Szeressétek még ellenségeiteket is (= közöcsítétek ki lelkészársaitokat?), áldjátok azokat, akik titeket átkoznak“ stb. és ezt: erről ismerik meg mindenek, hogy én tanítványaim vagytok, ha „*egymást szeretendítek*“, továbbá: „amint én szerettelek titeket, úgy szeressétek ti is egymást.“ (És ő nem ölt meg, nem közöcsített ki senkit, még Judást sem, hanem meghalt az övéiért). A testvériség boldogító társaságát (az Istenországát) alapította meg, melyben a legfőbb elv nem az uralkodó *imádása* (előtte szolgálai megalázkodás), hanem a tagok *boldogsága* volt czélül kitüzve. Mondom, nem akarok érdembe

bocsátkozni, csak egy kérdést teszek nem is a cikkíróhoz, hanem az ORLE tudós elnökéhez: Időszerűnek tartotta-e felvetni ezt a kérdést? Ez a legégetőbb sebe anyaszentegyházunknak? Oly sokan vagyunk-e már a lelkészegyesületben, hogy elérkezett volna a gyomlálás munkája? Lám az Idvezítő a konkolyt meghagyja a buza közt és az aratás idejére hagyta azok kiválogatását és megégetését, ami más szóval azt teszi: „Egyedül az Úr (s bizonyára nem Eug.) tudja, kik legyenek az övéi!” S nem látom alapszabályainkban az eretnekek keresését és üldözését.

Ez az igazi magyar átok! A bajban, a veszedelmek között, midőn egy akaratra, összetett erőre lenne szükség, ahelyett, hogy ellenállhatatlan erővel az ellenséget döngetnők, egymásra támadunk, egymás fején próbálgatjuk ki — ellenségeink örömeire — fokosaink erejét. És mikor a közös veszedelem érzetében minden protestánst, sőt a haladás és felvilágosodás minden egyes barátját oldalunk mellé kellene állítanunk: nincs-e nekünk sürgősebb teendők, mint felújítani a *homoousia* és *homoiusia* áldatlan vitáját s kiátkozni, kiközösíteni egymást, irtani, fogyasztani seregünket és épen ebben a veszedelmes időben?

Kálvin városában az új egyházi alkotmány az ígéhirdetést korlátlanul a lelkész meggyőződésére bizza s mindenkit befogad, aki magát — nem ref.-nak, hanem — protestánsnak vallja. Hát mi kiközösítjük azt, aki hű munkása a Jézus Istenországának, ha ugyan a dogmát nem úgy hirdeti, mint E. kívánja? Ez az, amit én időszerűnek nem találok!

X.

A „Ne temere“. Vaszary Kolos bibornok hercegprímás a márt. 16-án tartott tanácskozáson közölte a püspöki kar tagjaival az apostoli szentszék legujabb döntését, a melyet a magyar püspöki karnak odaterjesztett kérelmére a „Ne temere“ decretum XI. fejezet 2-ik szakaszának alkalmazására nézve hozott. A magyar püspöki kar ugyanis mindjárt a „Ne temere“ XI-ik fejezet 2. szakasza hivatalos magyarázatának megjelenése után felterjesztést intézett az apostoli szentszékhez, a melyben a Provida szóval kezdődő és eredetileg csakis Németországnak szóló pápai constitutióknak Magyarországra való kiterjesztését kérelmezte. Az apostoli szentszék, tekintettel a fenforgó kivételes körülményre, a kérelemnek helyet adott; egyuttal kijelentette, hogy mindazokat a vegyes házasságokat, a melyek Magyarországon a Ne temerének életbeléptetése óta e czímen egyházilag érvénytelenül köttetnek, ezennel érvényeseknek nyilvánítja. A kedvezmény kiterjed Magyarország kapcsolt részeire is.

A vegyes házasságok. A vegyes házasságoknak a „Provida“ kezdetű pápai dekrétum alapján való rendezése végett a magyar katolikus püspöki kar bizottságot küldött ki, a mely most végzett

a feladattal. Az új szabályzat szerint — a mint a Politikai Hétiszemle jelenti — a katolikus és nem katolikus felek között, ha a nem katolikus fél érvényesen meg van keresztelve, — például protestans — a házasság kötése bármely formában lehetséges, ha különben nincs közöttük házasságbontó akadály. Érvényesnek ismeri el az egyház a házasságot, ha a házassági kijelentés szabadsággal és bizonyíthatólag bármely formában történt is. Egyházi szempontból véve tehát akkor is érvényes lesz a házasság, ha a vegyes párok csak az állami anyakönyvvezető előtt kötötték meg házasságukat“. Más szóval a vegyes párok maradhatnak csupán az állami kötés mellett, semmint protestans lelkésszel áldassák meg házasságukat. Ez a „Ne temere“ visszavonása után alig érhető. Ily álláspont nem alkalmas arra, hogy a keresztény testvériséget elősegítse, a mire pedig e hazában annyira szükség van, s a mit ama szabályzat ellenére is érezni fognak annak különböző vallású polgárai.

Weygelné, Zalasowska Katalin. Az első lengyel unitarius hitvalló Weygel Melchior krakowi városi tanácsos, aranyműves özvegye. E nő volt az, Budzinus Szaniszló szerint, a ki Lengyelországban először vallotta az unitarius hitet, s kit ezért 1539-ben Krakowban nyilvánosan megégettek. Zalasowska Katalin ismerősei előtt a háromságtan ellen nyilatkozott. A szentírást olvasgatva, jutott e meggyőződésre. Egyházi törvényszék elé hurcolják, a keresztény hittől való eltéréssel vádolva. Birái előtt ily vallomást tesz Istenről: „Hiszek az egy Isten lételében, a ki teremtette az egész látható és láthatatlan világot s a kit az emberi értelem föl nem foghat“. S nemcsak a háromságtant vetette el, hanem tagadta, hogy Jézus Krisztus öröktől fogva lenne Istenfia és tiltakozott a miseáldozat ellen is. Az egyházi törvényszék arra ítélte, hogy a város piacán égettessék meg. Birái közül némelyek kísérletet tettek, hogy nézeteinek visszavonására bírják, hogy életét megmentse; de ő tántoríthatatlanul megmaradt az ő hite mellett és csodálatos bátorsággal szenvedte el a máglya lángjai közt a legkínosabb halált. Ez volt Zalasowska Katalin, az első lengyel unitarius hitvalló.

Az unitarius kollegium könyvtárának érdekes könyveiből: Piscator. Artis poeticae praecepta (Albae Juliae, 1642. 8-r.) című csinosan bekötött, már szüette táblájú művének címlapján e bejegyzések olvashatók:

Sum Joannis Fölkény Százkezdj. Ao 1644. 18. Cal. Decembris. Alba-Julia. Emptus d. 73.

Tehát e könyv legelőbb a gyulafehérvári ref. kollegium egyik szász tanulójáé volt, ki ugyanott 73 denáron vette. Az első tulajdonostól ismét egy másik szászhoz került. A XVIII. száz elején már unitarius tulajdonosa volt, mint az első tiszta lapon e följegyzés tanusítja:

Ex Libris Andrae Bölon. Emptus dr. 34. Anno 1705.

Ugyanez időből a címlapon még ez áll: *Balthasaris D. Köpeczi Ao 1716. 2. Januarij Claudiopoli.*

A könyv elejéhez és végéhez néhány levélnyi latin prozódiai szabály van mellékelve a XVII. százból. Hátral valami Geleinek neve van följegyezve Újszékelből. Alább ez a latin-magyar epigramma olvasható:

Qui cupit in lecto lucem videre diei,

Utilitas et honor raro dabitur ei.

A ki délig az ágyban ásít s húzódozik,

Attól haszon 's betsület felettéb irtózik.

(1907.)

K. F.

Kalvin születésének negyedik százévi fordulóján Genfben emlékkötetet adnak ki. A kötet a genfi reformatornak a nevezetesebb iratait fogja magában foglalni, egyebek között önéletrajzát, mely zoltármagyarázatának elején áll; az ereklyékről szóló értekezését, mely tiltakozás a papi család ellen; az astrologiáról szóló értekezését, melyben a babona ellen ír; I. Ferencz francia királyhoz intézett levelét, mely a protestantismus védőirata; az újszövetséghez irt előszavát, mely biblia magyarázati elveit tartalmazza; s az urvasoráról való értekezését, mely az áhitat munkája.

A római katolikus egyház egyik megalapítójáról, Ireneusról, Beuzart „Etude sur l'histoire des dogmes“ munkájában ezt írja: Polykarpos gyakorolt rá nagy befolyást s theologiai és egyházi munkáját Ireneus 190 körül irhatta. Az egyházat illető nézetei: Az egyházé a tekintély (episcopatus), az egység (traditio) és az igazság (a szentírás). Az ó-szövetség az Isten szava és az újszövetségi iratok isteni ihletésnek a gyümölcse. — Az apostolok biztosítanak a szentíratok valódiságára nézve. A traditio a szentírás magyarázata az egyház által. Minthogy a szentírást nem mindenki tudja felfogni, azért annak helyébe a hagyomány léphet. Kétes esetekben a hagyományhoz kell fordulni. Az apostoli hagyomány valódiságát az episcopatus biztosítja. A püspökök az apostolok utódai és ugyanazt a tekintélyt élvezik. Mint apostoli utódok nyercik a

szentlelket, *mely a tanra nézve minden tévedéstől megóvja*. Mindenik egyházközség elvileg egyenlő, de az egyház oly köztársaság, mely monarchiává lenni indult. Róma minden tekintetet magához vonz. Ireneus határozottan Róma felé fordult és annak adta az elsőséget... Így lett idővel az apostolok egyházából római katolikus egyház. — Ireneus két sacramentumot ismer: a keresztséget és az urvacsorát. A keresztség az egyházba belépésre és a bűn megbocsátására szolgáló eszköz. Az úrvacsora az egész cultusnak összege. Ireneus nem hiszi, hogy az úrvacsorai kenyér és bor teljesen átváltoznék a Jézus Krisztus testévé és vérévé. A kenyér és a bor isteni elvtől, az Igétől vannak áthatva s táplálják a hívőt testileg s testének halhatatlanságot biztosítanak. — Az emberről való nézete, hogy az ember nem aeon, mint némely gnostikusok tanították; sem nem teremtett az angyalok által, mint más gnostikusok erősítették; sem nem formáltatott a demiourgos által, mint néhány gnostikus hitte. Az ember Isten teremtménye. Az ember testből és lélekből áll, mely mindkettőt Isten teremtette s mindkettőnek egyenlő a méltósága. Testének halála után a lélek a halottak tartózkodás helyére megy, hol várja a feltámadást, vagyis a testével való egyesülést. A Krisztus testi feltámadása bizonyossá teszi a hívőt az ő testi feltámadásáról. Ily nézeteket vallott Ireneus.

A vallástörténelem tanszékére a „College de France“-ba a pár hónappal ezelőtt elhunyt Reville Jean helyébe Loisy abbét nevezte ki három jelölt közül a francia kormány. Loisy abbé a modern katholicismusnak egyik legkiválóbb, legtudósabb képviselője. Először a párisi kath. papnevelő intézetben volt tanár, de szabadelvű nézetei miatt 1898-ban ez állását el kellett hagynia. Azután az École de Hautes Etudes-ben nyert tanári állást, melyről 1904-ben maga mondott le, miután könyveit és személyét egyházi kárhooztatás érte. Loisy abbé mindig következetes volt önmagához; sem gyöngeséget nem árult el, sem kétértelmű szerepet nem játszott; a szabadelvűségből lelke nem járt vissza az elhagyott ultramontanizmus rejtett tájaira. Az igazságok mellett, melyekhez a történelmi vizsgálódás útján jutott, szilárdon megállott. A vallástörténelmi tanszék a College de Franceban széles tért nyit most számára és szabadvizsgálódást biztosít, s az előzmények után remélni lehet, hogy tovább és főlebb fog Loisy a történelmi igazságok megismerésben haladni.

Khina a haladás útján. Japánnak Oroszország felett nyert győzelme a „mennyei birodalmat“ is megmozdította. A khinai conservatismusnak erős intő jel volt a japáni példa. És Khina elha-

tározta, hogy a nyugati cultura elsajátítására nézve Japánt követni fogja. S ma a tróntól le a legalsóbb néprétegig a reform iránt hajlandóság mutatkozik. Csupán egy kicsiny párt ragaszkodik még a régi rendszerhez, mely azonban a megindult mozgalmat meg nem állíthatja. Hogy mennyire akarják a reformot, mutatja az, hogy azt az iskola reformján kezdik és arra nézve terjedelmes tervet dolgoztak ki. A régi vizsgarendszer, mely a mandarinságra minősített, elesik. Khinában eddig nem voltak állami iskolák, hanem mindenki magán úton készült a régi khinai klasszikusokból és csak a vizsgát kellett aztán állami bizottság előtt letenni. Most az egész iskolaügyet az állam veszi kezébe s lesznek alsóbb, közép és felsőbb iskolák, a melyekben a khinai klasszikusok mellett a természettudományi tárgyak is kötelezők lesznek. S azok a nemzetek, melyek Khinát ezelőtt néhány évvel érdekkörök szerint akarták megosztani, mindenik a maga kereskedelme számára egy külön territoriumot biztosítani, most már csak az iskolai reformban részvétellel biztosíthatnak maguknak befolyást. Az amerikaiak, japánok és angolok teszik is ezt. Amerika részéről a többek közt Rockefeller három millió dollárt adott a Shantungban állítandó angol-amerikai-khinai egyetem számára. Az amerikai kormány pedig a boxerlázadás okozta amerikai károk kárpótlás összegét visszaadta Khinának, az alatt a feltétel alatt, hogy évenként nyolczvan khinai ifjut küld államköltségen az Egyesület Államok iskoláiba tanulásra. A japánok meg éppen elárasszák Khinát tanerőkkel, ujságalapítást és mindenféle eszközt felhasználnak befolyásuk biztosítására. S ezenkívül mintegy tízezer khinai ifjú tanul a japáni felsőbb iskolákban. Az angolok Tainganfu észak-khinai városban már ezelőtt több évvel állítottak angol-khinai egyetemet. Mindez a khinai állami iskolareformot csak elő fogja segíteni. A nyugati culturának megismerése a vallási fogalmakba is új képzeteket fog hozni és azok kétségtelenül tovább terjednek és nagyobb mértékben, mint a hogy azt az eddigi vallási küldöttségek eszközölhették.

Oroszországban az alkotmányos kormányzat alatt sem javultak a vallási ügyek. A Japánnal viselt háború sem nyitotta meg szemét az orosz államférfiaknak, hogy az igazi reform útjára lépjenek és érvényt szerezzenek a lelkiismereti szabadságnak. Sőt épp ennek az ellenkezője történik. Ujabban a szent orosz egyház püspökei Kieffben értekezletre gyültek össze és elhatározták, hogy felírnak a dumához (parliament), hogy az mondja ki: hogy a дума

nem illetékes törvényt hozni a nyilvános istentiszteletet vagy a papságot illető ügyekben. S egyúttal előterjesztést tettek, hogy miképpen akadályozzák meg más felekezetek terjedését. Így például, hogy az orosz egyház tagjainak ne legyen szabad kitérni a püspök engedélye nélkül; az eretnekek által tartott birtokoktólük vétessenek el és adassanak igaz hívó tagoknak; a disszenter testületek tanítói, ha térítésen kaphatnak, törvény által büntetessenek. Ha az előterjesztést minden pontjában nem is teszi magáévá a kormány, de arra sincs kilátás, hogy a szent orosz egyház előjogait korlátozza és a vallásegyenlőség elvét emelje törvényre.

Belgiumban a közvélemény nagyon felzudult a szerzetek folytonos szaporításán. 1900-ban 2286 szerzet volt 40,834 taggal, holott azelőtt félszáz évvel 776, 11,968 taggal. Az állam és egyház szétválasztása Franciaországban első sorban a szomszéd Belgiummal éreztette hatását. Egész sereg szerzetes özlött oda, úgy hogy Belgiumban 1906-ban a szerzetek száma 2764 lett s a szerzetes barátok és apáczáké 46,794.

Az evangeliumoknak egy értékes kézirat példányára találtak Kisázsziában. A példány biborszinű selyemre van írva ezüstbetűkkel görög nyelven. Hozzáértők becslése szerint a VII-ik százévből való. A szentpétervári császári könyvtár tizenhárom ezer rubelt fizetett érte. Értékes voltáért és archeologiai becseért több felé osztották el. Egy részét megvásárolta a Vatikán, s egy másik részét a londoni nemzeti muzeum. Most Szentpétervárt az egészet kiadják hű utánnal, biborszinű selymen ezüst betűkkel. 100 példányt nyomtatnak belőle és egy példánynak az ára 500 rubel lesz.

Gyászhir. Fekete Gábor kir. táblai elnök, unitar. egyházi főgondnokot és családját nagy veszteség érte veje, *Bodola* Gábor székelyudvarhelyi kir. törvényszéki elnök febr. 9-én történt halálában.

ARANYKÖNYV.

Adományok a marosvásárhelyi templom építésére.

(XI. közlemény.)

Unitárius Egyház 1908. évi segélye 400 korona. Csiki László egyházi tanácsos 471. sz. gyűjtőívével Marosvásárhelyről 100 korona. Deák Gergely körjegysős Sóváradról 12 korona.

I—XI. közlemény összesen 4756 korona 30 fillér.

Fenti kegyes adományokat hálás köszönettel nyugtázom s felkérem azokat, kik adományaikkal késnek, hogy gyűjtésüket, illetve elfogadott gyűjtőleveiket, ha üresen is, szíveskedjenek beküldeni, hogy elszámolhassunk.

Marosvásárhely, 1909 márt. 12-én.

KELEMEN ALBERT,
lelkész és ideiglenes pénztárnok.

Alapítvány a székelykeresztúri gymnasiumnál.

Lőrinczy Dénes ny. vezérőrnagy székelykeresztúri gymnasiumunkhoz szorgalmas és jómagaviseletű szegény székely fiuk segélyezésére 2000 kor. alapítványt tett. Nemes szívű alapítványozó katonai pályáján becsületére, díszére vált a székelységnek. Most szülőfalujában, Szent-Ábrahámon nyugalmat élvez. Most sem pihen, csak munkakört cserélt, jötteteket gyakorol. Szülőfaluja népnevelése ügyében nagy áldozatot hozott. Közelebbről tett, említett alapítványával pedig áldozatot hozott egész egyházának s a magyar kulturának.

Az intézet nevében nemeslelkű alapítványozónak forró köszönetet mondok.

Székelykeresztúr, 1909. márt. 17-én

PAP MÓZES,
igazgató.